

*С. С. Гута,
аспірант кафедри глобалістики, євроінтеграції та управління національною безпекою,
Національна академія державного управління при Президентові України*

ПОНЯТТЯ "КРИЗОВА СИТУАЦІЯ, ЗУМОВЛЕНА ВОЄННО-ПОЛІТИЧНИМИ ЧИННИКАМИ", "ВОЄННО-ПОЛІТИЧНА КРИЗА" В ТЕОРІЇ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

S. Guta,
postgraduate student of the Department of globalistics, European integration and national security administration,
National Academy for Public Administration under the President of Ukraine

THE TERMS "CRISIS CAUSED BY THE MILITARY-POLITICAL FACTORS",
"MILITARY-POLITICAL CRISIS" THEORY OF GOVERNMENT

У статті на підставі аналізу законодавчих та інших нормативно-правових актів України досліджено поняття "кризова ситуація, зумовлена воєнно-політичними чинниками", "воєнно-політична криза" та встановлено відсутність системності в розробці категорійно-понятійного апарату, чітких та загально визначених базових категорій і термінів та їх суперечливе застосування в вітчизняному законодавстві. Запропоновано авторське визначення терміну "кризова ситуація, зумовлена воєнно-політичними чинниками", яке відображає основні істотні ознаки цього специфічного явища, і може бути взято за основу під час розробки законодавчих актів у сфері забезпечення національної безпеки.

The article is based on an analysis of legislative and other normative legal acts of Ukraine investigated the concept of "the crisis caused by the military and political factors", "military and political crisis" and found the lack of consistency in the development of Categories, conceptual apparatus, clear and universally recognized basic categories and terms and their controversial application in domestic legislation. The author definition of "crisis caused by the military and political factors," which reflects the main essential features of this particular phenomenon, and can be taken as a basis for the development of legislation in the field of national security.

Ключові слова: державне управління, національна безпека, криза, кризова ситуація, кризова ситуація, зумовлена воєнно-політичними чинниками, воєнно-політична криза.

Key words: public administration, national security, crisis, crisis, crisis caused by the military and political factors, military-political crisis.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Понятійно-категорійний апарат, що застосовується у сфері державного управління національною без-

пекою, знаходиться у стадії динамічного розвитку разом з цією сферою та в цілому теорією національної безпеки. Але відсутність системності в розробці понятійно-категорійного апарату, чітких та загально визначених базових категорій та термінів, їх суперечливе застосування в законодавчих та інших нормативно-пра-

вових актах України стримує розробку та практичне впровадження сучасних методів, моделей, методик стратегічного планування в державне управління за забезпечення національної безпеки, не сприяє підвищенню його ефективності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ ТА ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

У науці істотно зросла кількість праць, присвячених дослідженню державного управління в кризових умовах, у тому числі зумовлених воєнно-політичними чинниками. Серед науковців, що переймаються зазначеною проблематикою слід, зокрема, відзначити праці Б. Бернадського [1], О. Карпенко [3], С. Лавренова [2], І. Попова [2], Г. Ситника [5].

Цінність вказаних вище наукових розробок науковців не підлягає сумніву, проте до цього часу недостатньо дослідженими залишається низка проблем щодо оптимізації законодавчого підґрунтя державного управління національною безпекою в кризових ситуаціях. Зокрема це стосується недостатнього законодавчого закріплення понятійного апарату, що використовується в системі забезпечення національної безпеки, що і стало метою статті.

МЕТАЇ СТАТТІ

Метою даної статті є розробка комплексу взаємозв'язаних визначень та термінів у сфері державного управління національною безпекою в умовах кризових ситуацій.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Незважаючи на широке застосування термінів "криза", "кризова ситуація", "воєнно-політична криза" та інших похідних термінів у працях зарубіжних і вітчизняних науковців, а також у нормативно-правових актах, насамперед у таких, що стосуються сфери забезпечення національної безпеки, вони не закріплені в нормативно-правових актах, не встановлено їх зв'язку, зокрема, з такими категоріями, як "надзвичайний стан та надзвичайна ситуація", "воєнний стан", "особливий період".

Поняття "криза" [гр. crisis] тлумачать як вихід, закінчення, тобто різка зміна звичайного стану речей; злам, загострення становища, різкий перелом або занепад". Поняття ситуація [франц. situation] визначається як обставина, положення, які виникли на основі збігу, сукупності будь-яких умов або станів [8].

Поняття "криза" має багато рівнів і трактувань. Деякі визначення терміну "криза" вказують на його суттєву залежність від сфери застосування і відсутність уніфікованого загальноприйнятого визначення для будь-якої сфери життєдіяльності суспільства та держави, бізнесу, стану людини та природи тощо. Наприклад, деякі види криз мають таке визначення:

політична — загострення, безвихідь у розв'язанні політичних конфліктних ситуацій [8];

екологічна — екологічна ситуація, коли зміна структури екосистеми призводить до втрати стійкості, рівноваги екосистеми в наслідок природного, антропогенно-

го впливу, але при цьому має зворотній характер [6, с. 186];

державного управління — особливий переломний стан у розвитку і функціонуванні політичної системи суспільства, державно-владних структур, який характеризується нестабільністю, розбалансованістю діяльності політичних інститутів, зниженням рівня керованості соціально-економічними процесами, загостренням політичних конфліктів, наростанням критичної активності мас тощо [3, с. 144];

воєнно-політична криза — це крайнє загострення регіональної чи міжнародної воєнно-політичної обстановки, при якому вичерпуються можливості врегулювання спірних питань політичними засобами і наростає реальна можливість застосування воєнної сили, виникнення воєнного конфлікту. Характеризується посиленням всіх видів політичного, воєнного та економічного протистояння сторін, форсованим проведенням воєнних приготувань, демонстрацією сили, застосуванням різного роду політичних та економічних санкцій, встановленням воєнної блокади та іншими ворожими акціями. Поряд з цим активізується переговорний процес з можливою участю посередників. У багатьох випадках воєнно-політична криза призводить до прямого воєнного зіткнення, але може бути вирішена і мирним шляхом, як це мало місце під час Карибської кризи 1962 р. між СРСР і США [7].

Згідно із Законом України "Про Раду національної безпеки і оборони України", кризовою ситуацією вважається крайнє загострення протиріч, гостра дестабілізація становища в будь-якій сфері діяльності, регіоні, країні [10].

Відповідно до Закону України "Про Державну програму авіаційної безпеки цивільної авіації", кризова ситуація — ситуація, яка склалася внаслідок вчинення протиправних і навмисних дій, пов'язаних з посяганням на нормальну, регулярну і безпечну діяльність цивільної авіації, що спричинили нещасні випадки з людьми, майнові збитки, акти незаконного втручання в діяльність цивільної авіації або які створили реальну загрозу настанню таких наслідків [11].

Одним з міжнародних документів, визнаних Україною, який закріплює зазначене поняття є Протокол про затвердження Положення про організацію взаємодії прикордонних та інших відомств держав — учасниць Співдружності Незалежних Держав у наданні допомоги при виникненні і врегулюванні (ліквідації) кризових ситуацій на зовнішніх кордонах (Душанбе) від 05.10.2007. Відповідно цього Протоколу кризовою ситуацією вважається сукупність воєнно-політичних і соціальних конфліктів, що дестабілізують становище на ділянках зовнішніх кордонів і вимагають прийняття колективних заходів для її стабілізації [18].

Єдиним нормативно-правовим актом, що закріплював поняття "кризова ситуація (воєнно-політична криза)" був Стратегічний оборонний бюлетень, схвалений указом Президента України від 29.12.2012 № 771/2012, який на сьогоднішній день, втратив чинність на підставі указу Президента України від 06.06.2016 № 240/2016, та визначав кризову ситуацію (воєнно-політичну кризу) як стан, що характеризується граничним загостренням регіональної або міжнародної воєнно-політичної обста-

новки, за якої вичерпуються можливості врегулювання спірних питань мирними засобами і наростає реальна загроза застосування воєнної сили. Під час кризової ситуації (воєнно-політичної кризи) відбувається посилення політичного, воєнного протистояння сторін, форсоване проведення воєнних приготувань, навмисна демонстрація сили, застосування різного роду політичних і економічних санкцій, застосування інших акцій. Кризова ситуація (воєнно-політична криза) має стадії наростання, загострення та затухання, протікання яких може відбуватися з різною інтенсивністю і залежить від конкретних умов воєнно-політичної обстановки [14].

Поняття "кризова ситуація" широко використовується у нормативно-правових актах України. Зокрема у Воєнній доктрині, затвердженій Указом Президента України від 24.09.2015 № 555/2015, основними завданнями воєнної політики України у найближчий час і в середньостроковій перспективі визначено локалізацію та нейтралізацію у найкоротший строк воєнно-політичної кризи у східних регіонах України, запобігання її переростанню у масштабну збройну агресію [16].

Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 04.03.2016 "Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України", затверджене Указом Президента України 14.03.2016 № 92/2016, для ефективного розвитку сектору безпеки і оборони в сучасних умовах передбачає централізацію управління сектором безпеки і оборони у мирний час, у кризових ситуаціях, що загрожують національній безпеці, та в особливий період, підвищення рівня міжвідомчої координації і взаємодії [17].

Погоджуючись з висновками Г. Ситника, слід зазначити, що кризові ситуації завжди характеризується порушенням звичних (нормальних) умов життєдіяльності на об'єктах, на певній території або в державі в цілому. Забезпечення національної безпеки в умовах кризових ситуацій природного, техногенного та соціального характеру, або в умовах воєнного стану, пов'язано з плануванням та виконанням комплексу правових, організаційно-технічних та інших заходів, метою яких є адекватна відповідь на загрози національним інтересам, зокрема, встановлення і підтримання правового режиму надзвичайного або воєнного стану, переведення сил і засобів системи забезпечення національної безпеки у підвищені ступені готовності та інше [5].

На думку К. Холсті, під кризою розуміється національна чи міжнародна ситуація, яка загрожуює першочерговим цінностям, інтересам чи цілям актора. Автор визначає кризу як ситуація "непередбаченої загрози важливим інтересам з обмеженим часом на прийняття рішень". Тому криза — це не тільки ситуація, яка корінним чином відрізняється від повсякденних подій, але це і сприйняття подій як серйозної загрози національним інтересам і цінностям особами, що приймають рішення у сфері безпеки [1, с. 98].

Б. Бернадський, характеризуючи воєнно-політичну кризу, відокремлює політичні та воєнні аспекти такої кризи, що, на нашу думку, дає змогу зрозуміти саму сутність воєнно-політичної кризи: політичний — протиріччя набувають характеру гострої політичної боротьби, кризові рішення приймаються в умовах жорсткої внутріполітичної боротьби; воєнний — зростання ймо-

вірності війни, через прорахунки і помилки політичного керівництва [1, с. 99].

С. Лавренов та І. Попов надають більш детальну характеристику кризи [2]:

політична — передбачає, що лежать в основі кризи одне або кілька протиріч (економічні, політичні, воєнно-стратегічні, національні, територіальні та інші), що в кінцевому рахунку призводить до гострої міждержавної політичної боротьби. Кризове рішення приймається, як правило, в умовах жорсткої внутрішньополітичної боротьби, розбіжностей між різними гілками влади, неоднозначного впливу громадської думки. Воєнно-політичне керівництво країни в процесі прийняття рішення знаходиться і під впливом низки зовнішньополітичних факторів: важливою для учасника кризи і не завжди передбачуваною реакції союзників і недружніх держав, а також провідних держав світу, різних воєнно-блокових спілок, глобальних, регіональних, інших міждержавних або громадських організацій та інших;

воєнна — обумовлюється високою ймовірністю переростання кризи в збройний конфлікт внаслідок серйозних помилок і прорахунків, допущених в ході прийняття рішень, використанням воєнних засобів, у тому числі і у формі обмеженого збройного насильства, примусу опонента до поступок, можливістю втрати контролю над інтенсивністю і масштабністю воєнних заходів, їх виходом за рамки примусової кризової дипломатії та ін. Воєнний аспект характеризується також безпосереднім, а в окремих ситуаціях — вирішальним участю вищого воєнного керівництва у прийнятті кризового рішення, яке, як правило, зростає в зв'язку з різними воєнними заходами, до яких вдаються протисторони в ході кризової дипломатії.

Отже, воєнно-політична криза — найгостріша фаза конфліктних відносин між державами, що характеризується ворожими відносинами між двома і більше країнами в результаті висунутої однією з них загрози важливим національним інтересам опонентів. Атмосферою кризи є: дефіцит часу, невизначеність і не прогнозованість ситуації, неповнота і суперечливість інформації [1, с. 101].

Погоджуючись з висновками вказаних вище вчених та виходячи з існуючої законодавчої бази України, на нашу думку, воєнно-політична криза є найвищою формою кризових воєнно-політичних відносин (тобто сукупності намірів і дій сторін: держав, коаліцій держав, міжнародних корпорацій, політичних партій, суспільних рухів — спрямованих на досягнення власних інтересів із застосуванням воєнних інструментів разом із усіма наявними іншими інструментами у політичній, воєнній, економічній та інших сферах життєдіяльності [16]), що настає за безрезультатності всіх заходів, спрямованих на вихід з такого конфлікту і характеризується стрімкістю, іноді несподіваністю. Воєнно-політична криза може перерости у воєнно-політичний конфлікт, під яким розуміють зіткнення, протистояння політичних суб'єктів, обумовлене протилежністю їх політичних інтересів, цінностей, цілей і поглядів, у ході якого кожен прагне досягти такої мети, що виключає цілі іншого [4, с. 78].

Воєнний конфлікт — форма розв'язання міждержавних або внутрішньодержавних суперечностей із дво-

стороннім застосуванням воєнної сили; війна та збройний конфлікт [16].

Під кризовою ситуацією слід розуміти порушення звичних (нормальних) воєнно-політичних відносин на певній території або в державі в цілому, що вимагає вжиття оперативних та ефективних механізмів державного управління.

У контексті вищевикладених визначень понять та Кодексу цивільного захисту України [9], законів України "Про правовий режим надзвичайного стану" [12], "Про правовий режим воєнного стану" [14], "Про боротьбу з тероризмом" [13], на нашу думку, до кризових ситуацій воєнно-політичного характеру слід віднести:

терористичний акт (злочинне діяння у формі застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій), що загрожує загибеллю багатьох людей чи іншими серйозними наслідками або якщо його вчинено одночасно на території кількох областей, районів чи міст, або зачіпає міжнародні інтереси України та її відносини з іноземними державами та очевидно є неможливість відвернення або припинення терористичного акту силами правоохоронних та місцевих органів виконавчої влади окремого регіону [13];

надзвичайні ситуації воєнного характеру [9];

спробу захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України шляхом насильства [12];

збройну агресію, загрозу нападу, небезпеку державній незалежності України, її територіальній цілісності (актуальними з яких на сьогодні є воєнні загрози, воєнно-політичні виклики) [14].

Таким чином, кризові ситуації, зумовлені воєнно-політичними чинниками, можуть виникнути в режимах мирного часу (повсякденного функціонування), підвищеної готовності, надзвичайної ситуації, надзвичайного стану, особливого періоду та режиму в районі проведення антитерористичної операції.

Аналізуючи воєнно-політичну обстановку в Україні та її закріплення законодавцем на сьогоднішній день, слід констатувати наявність кризової ситуації, зумовленої воєнно-політичними чинниками, на Сході України та в державі в цілому, та можливість її переростання в воєнно-політичну кризу за умов неефективного державного управління в кризових ситуаціях з боку суб'єктів забезпечення національної безпеки.

ВИСНОВОК

Спираючись на результати наукових досліджень понятійно-термінологічного апарату фахівців та аналізу нормативно-правових актів, а також враховуючи сучасні тенденції розвитку державного управління у сфері забезпечення національної безпеки в кризових ситуаціях, на нашу думку, доцільно запропонувати таку редакцію понять:

кризова ситуація, зумовлена воєнно-політичними чинниками — це порушення (загострення) регіональної або міжнародної воєнно-політичної обстановки на певній території або в державі в цілому, що вимагає вжиття оперативних та ефективних механізмів державного управління;

воєнно-політична криза — це найвища форма кризової ситуації, зумовленої воєнно-політичними чинниками, за якої вичерпуються можливість врегулювання

спірних питань політичними засобами і наростає реальна загроза двостороннього застосування воєнної сили. Воєнно-політична криза характеризується стрімкістю, іноді несподіваністю.

На наш погляд, запропоновані дефініції конкретизують основні ознаки цих специфічних явищ і можуть бути використані під час розробки державних стандартів і законодавчих актів з питань забезпечення національної безпеки.

Перспективами подальших досліджень у галузі державного управління в умовах кризових ситуацій, зумовлених воєнно-політичними чинниками, є формування однозначної термінологічної системи, в також нормативно-правове та організаційно-управлінське забезпечення діяльності та відповідальності суб'єктів забезпечення національної безпеки та налагодження зв'язків між ними.

Література:

1. Бернадський Б.В. Міжнародні конфлікти: курс лекцій / Б.В. Бернадський. — К.: ДП "Вид. дім "Персонал", 2012. — 366 с.
2. Лавренов С.Я., Попов І.М. Радянський союз в локальних війнах і конфліктах / С.Я. Лавренов, І.М. Попов. — М.: ТОВ "Видавництво АСТ"; ТОВ "Видавництво Астрель", 2003—778(6) с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://eknigi.org/istorija/10143-sovet-skij-soyuz-v-lokalnyx-vojnax-i-konfliktax.html>
3. Карпенко О.А. Основи антикризового управління: навчально-методичний посібник / О.А. Карпенко. — К.: НАДУ, 2006. — 208 с.
4. Герасін Л.М., Требін М.П., Воднік В.Д. Конфліктологія: Навчальний посібник / Л.М. Герасіна, М.П. Требін, В.Д. Воднік та ін. — Х.: Право, 2012. — 128 с.
5. Ситник Г.П. Основи механізму антикризового стратегічного управління у сфері національної безпеки: Наукова доповідь / Г.П. Ситник. — НАДУ, м. Київ, 9 грудня 2015 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://nationalecurity.org.ua/2015/12/30/osnovi-mekhanizmu-antikrizovogo-strategichnogo-upravlinnya-u-sferi-nacionalnoi-bezpeki/>
6. Ситник Г.П. Державне управління у сфері національної безпеки: словник-довідник / Г.П. Ситник, В.І. Абрамов, В.Ф. Смолянук та інші. — К.: НАДУ, 2012. — 496 с.
7. Анцупов А.Я., Шипілов А.І. Словник конфліктолога / А.Я. Анцупов, А.І. Шілов. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zayci-tyt.ru/books/116927-a-ya-ancupov-a-i-shipilov-slovar-konfliktologa.html>
8. Кузнецов С.А. Толковый словарь // С.А. Кузнецов [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://gufo.me/kuznes_a
9. Кодекс цивільного захисту України № 5403-VI від 2 жовтн. 2012 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5403-17/print1382533239434673>
10. Про Раду національної безпеки і оборони України: закон України № 183/98-ВР від 5 березня 1998 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/183/98-vr/ed20141231>
11. Про Державну програму авіаційної безпеки цивільної авіації: закон України № 545-IV від 20 лютого

2003 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/545-15>

12. Про правовий режим надзвичайного стану: закон України № 1550-III від 16 березня 2000 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1550-14>

13. Про боротьбу з тероризмом: закон України № 638-IV від 20 березня 2003 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/638-15>

14. Про правовий режим воєнного стану: закон України № 389-VIII від 12 травня 2015 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/389-19>

15. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2012 року "Про Стратегічний оборонний бюлетень України: указ Президента України № 771/2012 від 29 грудня 2012 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/771/2012>

16. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року "Про нову редакцію Воєнної доктрини України": указ Президента України № 555/2015 від 24 вересня 2015 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/555/2015>

17. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 березня 2016 року "Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України": указ Президента України № 92/2016 від 14 березня 2016 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/92/2016>

18. Про затвердження Положення про організацію взаємодії прикордонних та інших відомств держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав у наданні допомоги при виникненні і врегулюванні (ліквідації) кризових ситуацій на зовнішніх кордонах: Протокол, Положення, Міжнародний документ від 5 жовтня 2007 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/997_g62

References:

1. Bernadsky, B. V. (2012), *Mizhnarodni konflikty: Kurs lektsij [International conflicts: Lectures]*, SE "type. house "staff", Kyiv, Ukraine.

2. Lavrenov, S. Y. and Popov, I. M. (2003), *Radians'kyj soiuz v lokal'nykh vijnakh i konfliktakh [Soviet Union in local wars and conflicts]* Ltd "Publishing AST", Moscow, Russia.

3. Karpenko, O. A. (2006), *Osnovy antykrizovoho upravlinnia: Navchal'no-metodychnyj posibnyk [Fundamentals of crisis management: Textbook]*, NAPA, Kyiv, Ukraine.

4. Herasin, L. M. Trebin, M. P. and Vodnik, V. D. (2012), *Konfliktolohiia: Navchal'nyj posibnyk [Conflict: Textbook]*, Right, Kharkiv, Ukraine.

5. Sitnik, G. P. (2015), "Basics crisis mechanism strategic management of national security: Research report", available at: <http://nationalecurity.org.ua/2015/12/30/osnovi-mekhanizmu-antikrizovogo-strategichnogo-upravlinnya-u-sferi-nacionalnoyi-bezpeki> (Accessed 05 March 2017).

6. Sitnik, G. P. (2012), *Derzhavne upravlinnia u sferi natsional'noi bezpeky: Slovyk-dovidnyk [Public administration national security: Dictionary Directory]*, NAPA, Kyiv, Ukraine.

7. Antsupov, A. J. and Shipilov, A.I. (2017), "Glossary of conflict resolution", available at: <http://zayci-tyt.ru/books/116927-a-ya-ancupov-a-i-shipilov-slovar-konfliktologa.html> (Accessed 05 March 2017).

8. Kuznetsov, S. A. (2017), "Explanatory dictionary", available at: http://gufo.me/kuznec_a (Accessed 05 March 2017).

9. Verkhovna Rada of Ukraine (2012), "Code of Civil Defense of Ukraine", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5403-17/print138253323943-4673> (Accessed 05 March 2017).

10. Verkhovna Rada of Ukraine (1998), *The Law of Ukraine "On the National Security and Defense Council of Ukraine"*, available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/183/98-vp/ed20141231> (Accessed 05 March 2017).

11. Verkhovna Rada of Ukraine (2003), *The Law of Ukraine "State Program of Aviation Safety of Civil Aviation"*, available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/545-15> (Accessed 05 March 2017).

12. Verkhovna Rada of Ukraine (2000), *The Law of Ukraine "On legal regime of emergency"*, available at: (Accessed 05 March 2017).

13. Verkhovna Rada of Ukraine (2003), *The Law of Ukraine "On the fight against terrorism"*, available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/638-15> (Accessed 05 March 2017).

14. Verkhovna Rada of Ukraine (2015), *The Law of Ukraine "On legal regime of martial law"*, available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/389-19> (Accessed 05 March 2017).

15. President of Ukraine (2012), Decree "On the decision of the National Security and Defense of Ukraine of 29 December 2012 "On Strategic Defense Bulletin of Ukraine", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/771/2012> (Accessed 05 March 2017).

16. President of Ukraine (2015), Decree "On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine on September 2, 2015" A new edition of the Military Doctrine of Ukraine", available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/555/2015> (Accessed 05 March 2017).

17. President of Ukraine (2016), Decree, available at: (Accessed 05 March 2017). On the decision of the National Security and Defense of Ukraine dated March 4, 2016 "On the Concept of the security and defense of Ukraine": Ukraine Presidential Decree № 92/2016 of 14 March. [Electronic resource]. — Access: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/92/2016>. — Name of the screen.

18. Verkhovna Rada of Ukraine (2007), "On approval of the organization of interaction between border and other agencies of the Commonwealth of Independent States in assisting in the initiation and settlement (liquidation) crisis situations on external borders: Protocol, Regulations, International", available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/997_g62 (Accessed 05 March 2017).

Стаття надійшла до редакції 24.03.2017 р.